

XX. Yüzyılın Başlarında Akçahisar (Kurya) Kazasında Günlük Hayata Dair Gözlemler (1900-1918)

Edina Solak*

“Derecik’te balık avlanmaz”

Kaza, Kurya dağının batı yamacında *Fushe Kurya*¹ ovasına hâkim bir mevkide yer almaktadır. Kazanın adı kalenin dibinden çıkan su kaynağından gelmektedir. *Krua* Arnavutça’da pınar, menba anlamına gelen bir kelimedir.² Kurya’nın kireçli toprak yapısından dolayı Osmanlı döneminde şehre Akçahisar ismi verilmiştir. Osmanlı dönemi belgelerinde şehrin adı Akçahisar olarak geçmektedir.

XII. yüzyılda Kurya, Ortaçağ Arnavut Devleti’nin çekirdeğini teşkil eden bir siyasi oluşumun merkezi durumundadır. 1253’te Golem adlı bir Arnavut Kurya hakimi olarak kaydedilmektedir. 1284’te Bizans İmparatoru II. Andronikos *Draç*³ ve *Kurya*’yı aldı. 1344’te Sırp lar *Kurya* ve *Berat*’ı ele geçirdi. Sırp Kralı Çar Duşan’ın ölümünden sonra bir Arnavut olan Charles Thopia *Kurya*’ya hakim oldu. Charles ile oğlu ve aynı zamanda halefi George burayı 1392’ye kadar ellerinde tuttular. Georg’un ölümü üzerine kasaba miras yoluyla kız kardeşi Helena’ya kaldı. 1393’te Şahin Bey kumandasındaki Osmanlılar, Kurya’nın 80km kuzeyindeki İşkodra (İskenderiye) şehrine yerleşince Helena’nın evlendiği Venedik asilzadesi Barbadigo Osmanlı hâkimiyetini tanıdı.

1394 yılında onun yerine Sırp Prensi Konstantin Balsiç getirildi. 1402’de Arnavut beylerinden Nikola Thopia, Kurya’yı ailesi adına geri aldı ve 1415 yılında ölünceye kadar elinde tuttu. Ardından Arnavut Beyi Gjon Kastrioti Osmanlıların vassalı olarak şehrin idaresini ele geçirdi. 1437’de Kastrioti’nin ölümü üzerine idareye Müslüman olan oğlu İskender yerine Hasan Bey adlı bir kişi tayin

* Prof. Dr., Zenica Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Zenica/BOSNA-HERSEK, edina262@gmail.com

1 Fushe: Arnavutça’da düzlük, ova anlamında bir kelime olup *Fushe-Kurya*, *Ova Kurya* anlamına gelmektedir.

2 Hysen Vocı, Fjalor Shqip- Turqisht, Infbotues, Tirana 2003, s. 157. Kurya Kalesinin Tiran ovasına bakan surunun altında bulunan ve Temmuz sıcaklığında bile buz gibi su akan bu pınarın başında bugün dev bir çınar bulunmaktadır.

3 Adriyatik sahilinde bugün Durres/Durus olarak bilinen liman şehri.

edildi. Kendisinin yerine başka birinin tayini üzerine İskender Bey 1443 yılında Hristiyanlığa dönerek Kurya'yı işgal etti. 1457 yılında Kurya'yı ele geçiremeyen Fatih Sultan Mehmet 1466 yılında büyük bir orduyla Arnavutluğa girdi, ancak Kurya'yı yine ele geçiremedi. Sürekli baskı altında tutulan Kurya 1478 yılında fethedildi. Kurya bu tarihten 1912 yılında Arnavutluğun bağımsızlığını kazandığı tarihe kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır.

XVI. yüzyıldan itibaren Kurya dağı zirvesinde bulunan Sarı Saltuk türbesinden dolayı Balkanlardaki Bektaşî tarikat merkezi olarak önem kazanmıştır.⁴ XVII. yüzyıl boyunca kasaba ile köylerdeki nüfusun büyük çoğunluğu İslamiyet'i kabul etmiştir. XVIII. yüzyılda güçlü bir derebeyi ailesi olan Toptaniler tarafından idare edilmiştir. Kurya 1906-1907 ve 1912'deki Arnavutluk isyanının da merkezi olmuştur.⁵

Arnavutluk'un günümüzdeki başkenti Tiran'ın yirmi kilometre kuzeyinde bulunan ve bir kartal yuvasına benzeyen Akçahisar (Kurya) Tanzimat dönemine kadar Ohri Sancağına bağlı bir kaza iken Tanzimat'tan sonra yeni kurulan İşkodra Vilayetine bağlanmıştır. İşkodra'ya uzak olduğu için de 1902 yılında Draç'a bağlanmıştır.

Biz tebliğimizde Arnavutluk Devlet Arşivinde kayıtlı bulunan Kurya Şeriy'e sicillerinden elde ettiğimiz verilerle kasabanın XX. yüzyıl başlarındaki sosyo-ekonomik durumuna dair bazı tespitlerde bulunacağız. Tebliğimizde değerlendirdiğimiz sicil kayıtları Arnavutluk Devlet Arşivinde dağınık halde bulunmaktadır. Kayıtlar düzeni olmadığı için tam sayısını tespit etmek mümkün olmamıştır. 1900-1918 yılları arasını kapsayan sicil kayıtlarından örnekleme yolu ile tebliğ oluşturulmuştur.

Mahkeme kayıtları şehirdeki gündelik hayat hakkında en güvenilir bilgileri alabileceğimiz kaynaklardır. Kayıtlarda geçen bilgilerden yirminci yüzyılın başlarında kaza merkezinde Kale ve Varoş adında iki mahalle bulunmaktadır. Kale Mahallesinin imamı Adem Efendi, Varoş Mahallesinin imamı Hüseyin Efendidir. Varoş mahallesinin imamı 26 Kasım 1913'den itibaren Necip Efendi olmuştur.⁶

4 Machiel Kiel, "Kruya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXVI, Ankara 2002, s. 294.

5 1970lerde Enver Hoca idaresi tarafından Kurya Kalesinin içerisine Arnavut milliyetçiliğinin tapınağı olarak hizmet edecek büyük, hiçbir estetik değeri bulunmayan bugün İskender Bey müzesi olan bir saray inşa ettirilmiştir.

6 ADA Dosya 24, Belge No:11,16. (13 Teşrinisani 329/26 Kasım 1913).

Mahkeme kayıtlarından gündelik hayatın bir parçası olarak sıkça nikah kayıtlarına rastlamaktayız. Evlilikler daha çok aynı mahalleden veya her iki mahalleden insanlar arasında gerçekleşmektedir. Bununla birlikte Kurya 'ya bağlı köyler ve Tiran'a bağlı köylerde yaşayan insanlar arasında da evlilikler yapıldığını görmekteyiz.⁷

Mahkeme kayıtlarında boşanmaların daha çok "Âdem-i imtizaç" yani geçimsizlik nedeniyle gerçekleştiğini tespit edebiliyoruz.⁸ Kurya'nın Buştan Karyesinden Cemal bin Hacı Lika boşanma... Kurya'nın kale mahallesinden Hüseyin Yakup nam kimesne bundan bir sene mukaddem tahtı tezevvücumde bulunan zevcem Hayriye binti Ramazan Derviş nam hatun ile "hüsnü muaşeretimiz" bulunmamağla talik etmiş olduğunu ve hatunu mezburenin iddeti hitamında dilediği yerde nefsinin tezviç etdebileceğini.

Kurya'nın kale mahallesinde Mustafa oğlu Kazım bundan 9 aydan beri 50 kuruş mihr-i müeccel tesmiye ile tahtı nikahında bulunan varoş mahallesinden eşi Adem kızı Sultan'ın bugünden itibaren talak-ı beyan ile talak etmiş olduğum.⁹

Mahkeme-i şeriye baş katibi Mehmet Efendi Kurya'nın Hacı Hamza türbesine kadar gidip akd-i meclis edip Vraoş mahallesinden Seyfullah oğlu Tahir takriri kelam edip 5 seneden beri 400 kuruş mihr-i muaccel ile tahtı nikahında bulunan Fuşkurya karyesinden Ali Beytullah kızı Tuşa'nın bugünden itibaren boşadığına¹⁰ dair kayıtlar yer almaktadır.

Kurya'da günlük hayata dair işlemler arasında alım satım işlerinin geldiğini ve bu işleri takip etmek içinde bazen vekil tayin edildiğini görmekteyiz. Kale mahallesi sakinlerinden Şakir bin Numan Bektaş Efendi zevcesi Mutiye'nin Tiranda ikamet eden biraderi Cemal ile müşterek bir bab hanedeki hissesiyle ilgili işlemleri yapmak üzere Tiran'ın Süleyman Paşa mahallesinden Mahmut Ağayı vekil tayin etmiştir.

Kurya'nın Varoş mahallesinden Hüseyin oğlu Selim Ağa taht-ı tasarrufunda bulunan Tiran'ın Abdullah Bekir mahallesinde bir adet selamlık konağında 88 sehinden 38 sehminin 4 bab oda ve arsasıyla beraber Ali oğlu Mehmet ve İsmail Efendilere sattığını¹¹ görmekteyiz.

7 ADA Dosya 24, Belge 27. (16 Kânunusani 1329/29 Ocak 1914).

8 ADA Dosya 24, Belge No.23 (15 Kânunusani 1329/28 Ocak 1914).

9 Belge 151 (23 Rebiyülevvel 1335/17 Ocak 1917).

10 Belge 152 (26 Rebiyülevvel 1335/20 Ocak 1917).

11 Belge 164 (Mart 1335/Mart 1919).

Kurya kazası mahalle ve köylerinde çok sık olmamakla birlikte hırsızlık olaylarında da rastlanmaktadır. “Draç Sancağına tabi Akçahisar kasabası Fuşkurya Karyesi’nden Ali isimli kişi mahkemeye giderek Ahmet Zeytun adında birisinde bulunan “al tonunda alnında ve sol ayağında beyazlık nişanı ve sol gözü de perdeli 12 yaşında bir kısağı, iki sene evvel kaybettiğini ve bu kısağın merkur Ahmet’in elinde bulunduğunu dava etmiştir. Ahmet ise kısağı satın aldığını söyleyerek Fuşkurya Karyesi’nden Süleyman Derviş ve Adem Osman’ı şahit göstermiştir. Şahitler kısağın Fuşkurya Karyesi’nden müddei Ali’nin malı olduğunu söylemişler, şahitlerin şahadetlerine de karyenin muhtarı İslam Halil ve ihtiyar heyeti tarafından tasdik edilmiştir. İddia sahibi Ali’ye kısağının teslim edilmesi konusunda Ahmet’e tenbihte bulunulmuştur.”¹²

Bir başka hırsızlık olayına ise Kurya’nın Kale mahallesinden Ramazan Said adlı kişinin Varoş mahallesinden Baliğzade Muharrem Ağa ve Haydar Ağayı dava etmesiyle şahit oluyoruz. Kale mahallesinden Ramazan Said mahkemeye giderek “ Bundan bir hafta önce Muharrem ağanın emriyle küçük oğlu Ethem, dağda otlayan kira bargiri hayvanımı alarak Leş’e götürmüş, bu sebepten iki günlük icaresi olan 10 adet mecdiyenin muma ileyden talep ve dava ederim dedikte, adı geçenin cevaben kendi hayvanı olduğu zannıyla müddei merkurumun hayvanını ahz ettiğini ikrar edip, merkurumun hayvanı olduğunu anladığında kendisini iade ve merkuma teslim eylediğinden ücret vermek lazım gelmeyeceğini müdafaadan dermeyana etmekle, iki günlük kirasını takdir etmek üzere ehl-i vukuftan kiracıbaşı Varoş mahallesinden Şaban Zeytun Hoca ve Refiki Emin nam kimesnelere mahkemede sorulduktan hali hazırda bir hayvanın yevmiyesinin 34,5 kuruştan ceman iki günlük kirası olan 69 kuruşun müddei merkur Ramazan’a te’diye edilmesi mumaileyh Muharrem Ağaya tembih olundu.”¹³

Kurya’da gündelik hayata dair bir diğer husus ise fuzuli işgal olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Akçahisar’ın Pogan karyesi sakinlerinden Voşabu kız Zehra, mahkemeye gelerek Jandarma tarafından müsadere edilmiş bulunan ve Jandarma yüzbaşı vekili Musa Efendinin elinde bulunan 5 adet koyun ve kuzu, 3 adet koç, 7 adet kısrak, 2 adet öküzün kendi mülkleri olduğunu beyan etmiş, şahitler dinlenip ve şahadetlerinin geçerli olup olmadığı araştırıldıktan sonra mezkur hayvanlardan iki hissenin mezbureye teslim edilmesi kararlaştırılmıştır*”.¹⁴

Bir diğer olayda ise; “*Kurya sancağı Fuşkurya Karyesi ahalisinden Süleyman kız Halime*

¹² Belge 66 (15 Nisan 1330/28 Nisan 1914).

¹³ Belge 67 (3 Nisan 1330/16 Nisan 1914).

¹⁴ Belge 68 (2 Nisan 1330/ 15 Nisan 1914).

tahtı tasarrufunda bulunan karye-i mezbure hududu dahilinde kamrar mevkiinde tahminen seksen dönüm arazisindeki hissesinin fuzulen zabt eden karye-i mezbureden Abbas Ali Kürte ve Numan Ramazan istirdadyyla buna dair hususun mahkemesini istemektedir".¹⁵

Bir diğer husus "bedel ödeyerek "başkasının yerine askerlik yapmaktır. "Kurya'nın Varoş mahallesi ahalisinden sahibi istida Ali Ramazan nam kimesne kale Mahallesinde mukim İslam bin Hüseyin Mustafa, geçenlerde Mirdita ve Kışla nahiyeleri ıslahatına mahsus hükümetten istenen asker meyânında müdde-i aleyh merkurum İslam celp olunmasıyla hükümeti mezkureden verilecek maaşatı mübeddil ve merkuma ait olmak şartıyla beher mah için 20 şer mecdiye ücretle mübeddil merkurumun vazife-i askeriyesini tarafımdan deruhte 3 mah 10 günlük müddetten istihkâm olan toplam 66 mecdiye ve 33 mecdiyenin merkurumdan tahsili ile acizlerine itası matlubumdur dedikte, müdde-i aleyh cevabında müdde-i merkurum yerine bedel olarak beher mah 10 ar mecdiye ücretle mukavele olunduğu, hükümet tarafından verilmesi lazım gelen 10 mecdiye aylıkları tarafımdan¹⁶ dava etmektedir.

Kurya mahkeme kayıtlarında geçen bir diğer önemli tereke kayıtları ve miras taksimidir. "Akçahisar'ın Kale mahallesinden bundan bir sene mukaddem vefat eden Hacı Hasan Yayanın varisleri eşi Ali kızı Dudu, Kızları Fatma ve Bedia arasında taksim olundu.

2 döşek, 2 yorgan, kilim, çarşaf, döşek ve yasdık kılıfı, leğen, ibrik, tas, şal, sandık, bakır kase, şalvar, ceket, mintan, kefen, kuşene maa kapak, leğen, tencere, tütün tabakası, çanak, kadeh ve kahve fincanı, maşa, çakı, kahve değirmeni, halı, balta, çanta, eski döşek ve yasdık, balta, heybe, bir adet un değirmeni, kale mahallesinde iki odadan ibaret bir hane, bir bab mutfak, zeytinlik bağçe.¹⁷

Bir diğer tereke kaydında ise şu bilgilere ulaşmaktayız:

Hirak Karyesi Mori/Muri Mahallesinde sakin iken bundan akdem vefat eden Ahmet bin Ali Derviş varisleri zevcesi Kamile, küçük kızı Emine, li ebeveyn biraderi Mustafa, liebeveyn hemşiresi Şerife, Huri ve Fatma, Zekiye olduğu halde vereseşi 48 sehimden ibaret olup sehimi mezkureden 6 sehim eşi Kamile'ye, 24 sehim Emine'ye, 6 Sehim Mustafa'ya, 3'er sehim Şerife, Huri ve Fatmaya ve Zekiye'ye isabet eder anlaşılmış olmakla terekesi şudur.

12 Yaşında kırmızı tonunda 1 inek maa buzağı 500 kuruş

15 Belge 33 (Mart 1331/Mart 1915).

16 Belge 66 (28 Mart 332/10 Nisan 1916).

17 Belge 131 (21 Temmuz 1916).

4 yaşında kırmızı tonunda bir inek maa buzağı 700 kuruş

5 yaşında kül tonunda 1 bargirin yarım hissesi 300 yekun.1500

Resm-i kıymet 37- pul pahası 12 Yekun 39

Bakiyyesi. 1461. ¹⁸

Kurya'nın Varaoş mahallesi ahalisinden bundan 5 sene önce vefat eden İbrahim oğlu İsmail'in varisleri eşi Nesibe ve oğlu Hasan olup Hasan dahi vefat edip varisini validesi mezbure Nesibe'ye Nesibe dahi vefat edip varisini eşi İbrahim Salih'e:

Yorgan 80 kuruş

Kilim 150 krş

Sandık 82 krş

Bir bab hane ve 15 dip Zeytin ağacı.¹⁹

Kurya'nın kale mahallesinde mukim iken bir sene evvel vefat eden Reşit bin Muharrem Murtaza'nın varisi zevcesi:

Bakırdan tepsi 50 krş

Bakırdan sofrta kapağı 18

Çukadan tabak 3

Çukdan tencere 5

Buhurdan tabak 12

Buhurdan tabak 2

Ahşaptan sofrta 10

Balta 5

Demir açığı 3

Yünden fanila 30

Yünden çorap 6

Yatak mma yasdık 50

Kilim 20

Yorgan 60

Bakırdan küçük güğüm 15

¹⁸ Belge 144 (19 Kanunusani 1916).

¹⁹ Belge 147 (2 Kanunusani 1917).

XX. Yüzyılın Başlarında Akçahisar (Kurya) Kazasında Günlük
Hayata Dair Gözlemler (1900-1918)

253

Filcan	4
Kaşık	3
Elek	5
Urgan	5
İki bab dükkan	10000
Yekun	12.779 ²⁰

Kurya'nın Kale mahallesinde mukim iken bir sene evvel vefat eden Reşit bin
Muharrem Murtaza'nın varisi zevcesi:

Bakırdan tepsi	50 krş
Bakırdan sofr a kapağı	18
Çukadan tabak	3
Çukdan tencere	5
Buhurdan tabak	12
Buhurdan tabak	2
Ahşaptan sofr a	10
Balta	5
Demir aç ađı	3
Yünden fanila	30
Yünden çorap	6
Yatak mma yasdık	50
Kilim	20
Yorgan	60
Bakırdan küçük güğüm	15
Filcan	4
Kaşık	3
Elek	5
Urgan	5
İki bab dükkan	10000
Yekun	12.779

²⁰ Belge 82 (Tarihsiz).

Kurya Kazası mahkeme kayıtlarından bir diğerinde ise cami şerife mutasarrıf tayinine rastlamaktayız. “Akçahisar kasabası mahallatından Varoş mahallesinde kain Murad Bey camii şerifi vakfından olmak üzere vazife-i malum ile elyevm mutasarrıf olan Kale mahallesi ahalisinden Muhtar bin Hasan Efendi inbi Muhtar Hoca Halife, Kurya’ya mahsus odada Belde müderrisi Muharrem Efendi, Meclis-i evkaf reisi Muharrem Efendi ile Hacı Selim Bey ve evkaf komisyonu azasından İsmail Efendi ve Hasan Ağa hazır olduğu halde taktirî kelim edip bundan akdem camii şerifin mutasarrıfı bulunan Pederim mezbur Hasan Halife vefat edip berayı hali hizmeti lazimesi muattal (boş) kalmış olan ve muma ileyhın evladı kebiri olup vazifeyi mezkureyi ifaya iktidar ve ehliyetim bulunduğu cihetle mahluk salatu vazife-i muayyene ile dailerine tevcihi ve beratı alışan ihsan buyurulmak şart-ı vakıfa mutabık ve nefsül emre muvafık olduğu icra kılınan tahkikat muma ileyhi mezburun incelenen nüfus tezkeresinin mündericatu mahalle-i mezburenin 2 numaralı hanesinde 13. numarasında kayıtlı ve elyevm 51 yaşında idüğü kura ile redif bakayasından olmadığı tahkikattan anlaşılmış ve cihet-i mezkureye ehliyeti ve cami-i mezkurun cemeatinin müntehap ve muhtarları bulunmuş indeel şer’ül enverde mutehakkık olan iş bu vasi Muhtar efendi halife camii mezburede ciheti mezkurei vazifei muayyene ile mahlulden nasb ve tayin uhdesine tevciye ve yedine bir kıta beratı alışan ihsan buyurulmak ol vakiul haldir. Akçahisar mahkeme-i şeriyesinde ilam olundu²¹ senielerek tayin edildiği görülmektedir.

Sonuç

Kurya kazasının 1902-1918 tarihleri arasını ihtiva eden mahkeme kayıtları incelendiğinde kazadaki gündelik hayata dair birçok konuda değerlendirme yapma imkanına sahip olmaktadır. Evlilik, boşanma ve boşanma nedenlerinin daha çok adem-i imtizaç (geçimsizlik) sebebiyle olduğunu tespit edebiliyoruz.

Terekelerden miras paylaşımı ve paylaşılan mirasın çeşidi ve ekonomik değeri hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Sosyal hayatın bir gerçeği olarak az da olsa hırsızlık olaylarına tesadüf edildiği görülmektedir. Alım satım, vekil tayini, camiye görevli tayini, bedel ödeyerek askere gitmemek gibi birçok konuda da bilgi sahibi olmaktadır.

Kazada iki mahalle olduğunu ve mahalle imamlarının isimlerinin neler olduğunu, mahkemenin bir kâtibi olduğunu ve bu katibin diğer köylerdeki davalara bakmak

21 Belge 79 (11 Cemazielula 1336/24 Mart 1918).

için bargir ile seyahat ettiğini, bunun kirasının ise davalı veya davacılarından tahsil edildiğini görmekteyiz.

Sonuç itibarıyla Kurya kazasında gündelik işlerin kendi doğrultusunda akıp gittiğini ve bunların mahkeme kayıtlarına yansıdığını görmekteyiz.

Kaynaklar

ADA Dosya 24, Belge No:11,16. (13.Teşrinisani 329)

ADA Dosya 24,Belge 27. (16 Kânunusani 1329)

ADA Dosya 24.belge No.23 (15 Kânunusani 1329)

ADA Dosya 24.Belge 151 (23 Rebiyülevvel 1335)

ADA Dosya 24. Belge 152 (26 Rebiyülevvel 1335)

ADA Dosya 24.Belge 164 (1335)

ADA Dosya 24. Belge 66 (15 Nisan 1330)

ADA Dosya 24. Belge 151 (23 Rebiyülevvel 1335)

ADA Dosya 24. Belge 152 (26 Rebiyülevvel 1335)

ADA Dosya 24. Belge 164 (1335)

ADA Dosya 24. Belge 66 (15 Nisan 1330)

Kiel Machiel, “Kruya”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C XXVI, Ankara 2002, s. 294.